

УДК 101.1:141.7:316.62

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.2.25>

Жарких Володимир Юрійович,
*доктор філософських наук, професор,
 завідувач кафедри філософії, історії та політології
 Національного університету «Одеська політехніка»
 orcid.org/0000-0003-2829-9625
 v.u.zharkyh@op.edu.ua*

ПОСТУЛАТИ ФІЛОСОФІЇ ПРАГМАТИЗМУ В СИТУАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ВИБОРУ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Культурні стереотипи та способи поведінки є основними агентами формування культурної ідентичності та ціннісних суджень у сучасному соціумі. Їхні особливості більш-менш яскраво проявляються залежно від контексту комунікативної події. Вид їхнього впливу є критичним для способу та духу комунікації. Комунікативний вибір базується на прагматичному аспекті комунікації. Адекватно зроблений, він допомагає учасникам контролювати ситуацію та звертати більше уваги на сенс й мету зустрічі, ніж на відмінності в культурній ідентичності. В іншому випадку, використання звичних вербальних виразів, жестів та способів поведінки може призвести до непорозуміння. Комунікативна подія в цьому випадку не принесе ні радості, ні задоволення, ні нових знань. Постулати прагматизму пропонують продуктивний метод створення скоординованого комунікативного обміну. Він складається з двох однаково важливих стратегій, використання яких визначає темп і тональність комунікації. Позитивний комунікативний клімат вимагає спільних дій учасників у формуванні атмосфери рівноцінного компромісу, заснованого на заспокоєнні та посередництві конфліктів. Комунікаційна реальність – це відкрита система. Вона розвивається спонтанно та миттєво реагує на зміни, реорганізуючись на новому рівні. Від учасників залежить, чи повернуть її до гармонії чи до розбрату. Дотримуючись прагматичного принципу примирення та посередництва, учасники знайдуть достатньо терпіння, толерантності та доброї волі, щоб зробити правильний комунікативний вибір.

Ключові слова: культурна ідентичність, комунікативний вибір, потенційна цінність іншої культури, плюралістичне сприйняття реальності, діалогічне мислення, взаємодія, сучасне суспільство, соціум.

Zharkyh Volodymyr,
*Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
 Head of the Department of Philosophy, History, and Political Science
 Odesa Polytechnic National University
 orcid.org/0000-0003-2829-9625
 v.u.zharkyh@op.edu.ua*

POSTULATES OF THE PHILOSOPHY OF PRAGMATISM IN THE SITUATION OF COMMUNICATIVE CHOICE OF MODERN SOCIETY

Cultural stereotypes and modes of behaviour are the main agents forming cultural identity and value judgments in modern society. Their special features are more or less vividly displayed depending on the context of the communicative event. The kind of their influence is critical for the modus and spirit of communication.

Communicative choice is based on the pragmatic aspect of communication. Made adequately it helps participants control the situation and pay more attention to the sense and purpose of the encounter, than to the differences in cultural identity. Otherwise the use of habitual verbal expression, gestures and modes of behavior may lead to misunderstanding. The communicative event in this case will give neither joy, satisfaction nor new knowledge.

© Жарких В. Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Pragmatism postulates suggest a productive method of creating a coordinated communicative exchange. It consists of two equally important strategies, the use of which determines the tempo and tonality of communication. A positive communication climate demands participants' joint action in forming the atmosphere of equally rational compromise based on pacifying and mediating conflicts.

Communication reality is an open system. It develops spontaneously and immediately reacts to changes by reorganising itself on a new level. It is up to the participants to turn it to harmony or discord. By following the pragmatist principle of conciliation and mediation participants will find enough patience, tolerance and goodwill to make the right communicative choice.

Key words: cultural identity, communicative choice, potential value of another culture, pluralistic perception of reality, dialogical thinking, interaction, modern society.

Актуальність дослідження. Комунікація у всіх її проявах і формах є основою людської цивілізації. У процесі історичного розвитку фундаментальні риси цивілізаційної своєрідності модифікуються відповідно до вимог часу. У змінній природній і соціальній реальності міняється і культура комунікації.

Мета дослідження – проаналізувати роль комунікативного вибору в умовах міжкультурної взаємодії та обґрунтувати можливості застосування прагматичного підходу для досягнення взаєморозуміння, зниження комунікативних конфліктів і формування гармонійних комунікативних відносин у сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Наразі завдяки технологічному прогресу стилі та засоби комунікативного обміну трансформувалися. На основі концепцій, запропонованих Чарльзом Сандерсом Пірсом (Peirce, 1958), Вільямом Джеймсом (James, 1907, 1909), Джоном Дьюї (Dewey, 1919), Фердинандом Каннінгом Скоттом Шиллером (Schiller, 1907), Мішелем Ле Бароном (LeBaron, 2008), оцінюється вплив інновацій на культурну ідентичність, ціннісні судження та комунікативний вибір у всьому світі.

Методологія дослідження ґрунтується на філософії прагматизму та передбачає використання таких підходів і принципів: прагматичний підхід (аналіз комунікації через призму практичних наслідків, цінності та ефективності комунікативного вибору); діалогічний підхід (розгляд комунікації як процесу відкритого, рівноправного та неупередженого діалогу); холістичний (інтегративний) підхід (трактування комунікативної взаємодії як цілісної, динамічної, саморегульованої системи); контекстуальний (врахування ситуаційних, культурних, соціальних і психологічних чинників комунікації) та порівняльно-концептуальний аналіз (опора на ідеї представників

прагматизму для осмислення сучасних комунікативних процесів).

Виклад основного матеріалу. М. Ле Барон (LeBaron, 2008) порівнює культуру з підземною річкою, яка протікає крізь людське життя і відносини, визначаючи цілі, думки, гостроту сприйняття й уявлення людини про себе і про інших. Культура комунікації, як складова частина загальної культури, функціонує і розвивається аналогічно такому сценарію. Вона завжди в русі. Зі зміною життєвих умов її ознаки адаптуються в динамічних і часто непередбачуваних умовах, набуваючи нових відмінних рис. Вони виражаються не тільки у мові, одязі або кулінарних перевагах. Комунікативні стереотипи й моделі поведінки формують культурну ідентичність й ціннісні уявлення. Вони виявляються несвідомо, відображаючи неповторність моменту, місця і індивідуальних людських характеристик. Їхні особливості набувають значущості залежно від контексту і роблять вирішальний вплив на модус спілкування. Вступаючи у комунікативні відносини, комуніканти неминуче стикаються з проблемою неповної / повної невідповідності культурній і цивілізаційній своєрідності. Попри всесвітню надкомунікабельність в реаліях сьогодення, нерозуміння і відсутність узгодженості у встановленні комунікативних контактів у контексті різноманітності думок, цінностей, вірувань, переконань і культур не вщухають, але, навіть посилюються.

Комунікативні конфронтації виникають через багато причин. Вони пов'язані не тільки з особливостями світогляду і нерозумінням національних традицій. Вірогідність комунікативних конфліктів криється як у невідповідностях економічного стану, так і в різниці вікових характеристик, і в освітньому рівні учасників комунікативної події. Часто ситуація комунікативного дисбалансу є наслідком

особистих якостей комунікантів, а також їхніх намірів, інтересів і цілей. Однією з важливих причин неузгодженості комунікативних відносин є невміння/небажання учасників комунікативної події адекватно оцінити альтернативи комунікативного вибору.

Комунікація є самоналагоджувальною адаптивною системою, в якій велике значення має не тільки смисловий зміст висловлювань, але й комунікативний вибір, тобто прагматичний аспект комунікативної події. Учасники комунікації, вільно або мимоволі забуваючи про цілі та непередбачені наслідки спілкування, створюють середовище, в якому воліють помічати дратівливі зовнішні деталі незвичної культури, не турбуючись про збалансованість загального процесу спілкування. З того репертуару, що є у кожного з них, вони обирають звичні способи вербального й невербального вираження, не контролюючи ні слова, ні вирази, ні жести, ні моделі поведінки. При цьому вони, з одного боку, не звертають уваги на особливості тону, модуляцій голосу і відносність значущості власної культури, але з іншого боку, достатньо чутливі, щоб хворобливо сприймати модальність висловлювань партнерів. В обох випадках орієнтація на логіку звичних форм спілкування і невміння контролювати свої реакції служать причиною нерозуміння, ставлять у безвихідь або повністю розривають їх відносини. Замість того, щоб приводити до налагодження взаємин у комунікативному спілкуванні відбувається розлад, що перешкоджає досягненню цілей комунікативної події, позбавляючи її пізнавальної, емоційної та соціальної цінності.

Філософія прагматизму, яка виникла на початку ХХ сторіччя в умовах різкого загострення конфронтації концепцій і теорій у суспільній думці США, запропонувала продуктивний метод вирішення неузгодженостей/протиріч в процесі створення ситуації узгодженого і безконфліктного комунікативного обміну. Цей метод, або радше традиція, виходить з концепції про вирішальне значення ролі людини в процесі визначення життєво важливих людських цінностей. Людське життя, як вважав Ф.К.С. Шиллер (Schiller, 1934, с. 87) є особистим та ризикованим підприємством. Людина не має абсолютних гарантій і зумовленої долі. Її життя складається з постійних оцінок, припущень, результатів і пошуків, тобто дій

попередніх, ризикованих та схильних до переоцінки. Людські дії обумовлені та мотивовані очікуваними наслідками і формуються на підставі існуючого власного й суспільного досвіду. Реальне людське життя завжди неминуче ґрунтується на практичних потребах і прагматичних цілях. Усі думки, дії, оцінки і відносини створюються людиною в безпосередній ситуації її життєвого досвіду. Вони в сукупності складають загальний контекст її світогляду, з позицій якого вона оцінює реальність. Але і людину так само оцінюють з її переконань, вчинків та віри. Тому те, що є прийнятним в одній культурі, може виявитися дивним і нелогічним в іншій.

Існуючі особливості культури, комунікативної і будь-якої іншої, є продуктом багатьох спроб та помилок. Їх особливості й своєрідність продиктовані і верифіковані в практиці життєвого досвіду в тих чи інших конкретних умовах, в яких вони виявилися найбільш прийнятними і функціональними. Не заперечуючи вірогідної несумісності культурних еталонів, прагматичний метод пропонує не концентруватися на їхніх відмінностях. Замість цього, як вважає Джеймс (James, 1909), культурні особливості слід вивчати й оцінювати з погляду потенціалу цінності їхньої своєрідності й різноманітності. У ситуації неупередженого розуміння чужої культурної ідентичності легко знайти способи створення передумов для встановлення гармонійних комунікативних контактів. Більш того, така стратегія сприятиме глибшому розумінню власної культури, багато рис якої часто вислизають від уваги її носіїв. Різноманіття і відмінність в прагматизмі трактують як корисну можливість, а не причину для нерозуміння. Варіативність і своєрідність реальності не просто констатуються як даність на змінному світі. Їхня явна і потенційна значущість підтверджується і мотивується виразними індивідуальними голосами, в яких як у теперішньому часі, так і в історичній перспективі завжди звучали і продовжують звучати значні розбіжності та не менш істотна одноманітність.

Прагматичний метод зняття міжкультурної напруги в комунікативній події виходить з постулату про те, що значущість комунікативного вибору полягає у визначенні конструктивної стратегії з метою створення адекватних умов комунікативного взаєморозуміння. Її прагматична ціль полягає у можливості критичного

й неупередженого аналізу альтернатив (Жарких, 2016). У цьому процесі відбувається пошук необхідної контекстуальної істини комунікативних відносин та визначаються цінності як особистого, персонального, так і всеосяжного, філософського вимірювання. Прагматичний метод ґрунтується на холічному й інтеграційному підході в застосуванні двох різнокультурних, але рівнозначних і взаємодоповнюючих стратегій, які визначають первісний темп і тональність комунікативної інтеракції. Створення позитивного клімату комунікативних контактів припускає, що, вступаючи в них, комуніканти встановлюють рівноправні відносини плюралізму і діалогу, або, принаймні, паритетної розмови.

У прагматизмі комунікативна реальність, як і вся людська реальність, постулюється в контексті відкритої системи (James, 1907, с. 105), що існує не стільки у форматі окремих складових, скільки як єдине ціле. Її структура складається з взаємин і взаємодій. Як будь-яка відкрита система, комунікативна ситуація здатна миттєво реагувати на зміни і подразнення за допомогою реорганізації самої себе на іншому рівні. Її характер, стиль і тональність змінюються, а взаємозв'язки трансформуються. Взаємозв'язки в ній не зводяться до простих відносин причини і наслідку та не пояснюються шляхом вивчення частин як окремих складових. В живій комунікативній інтеракції зримо відчувається динаміка їх взаємин і взаємопроникнення. Це комплекс, який не є сталим. Він постійно перебуває в русі, забезпечуючи розвиток/припинення комунікативного процесу і відзначаючи матеріалізацію його змін як видимих форм, культури і моделей поведінки.

У структурі комунікативної події взаємовідносини культури поведінки і тональності не існують як співвідношення незалежних сутностей. Ці поняття взаємно визначають одне одного. Культура взаємодії в комунікативному контакті є ключовим визначенням позитивного/негативного розвитку комунікативної події. Її структура виткана з відносин й зв'язків різного роду. Чергуючись, вони нашаровуються або комбінуються і відповідно визначають текстуру всього цілого. Комунікативна інтеракція є саморегульованим процесом взаємозалежних відкритих систем, які разом створюють умови для подальшого продовження/припинення процесу.

Зміст комунікативного вибору в ній розуміється в розвитку, характер якого формується відносинами безпосередніх учасників. Під час спілкування вони визначають у контексті їх загальної взаємовпливової ролі шляхи створення спільного символічного продукту. Вони діють разом, а не як окремі елементи, ізольовані один від одного. Якість і продуктивність або, навпаки, негативний результат комунікативної події є результатом спільних зусиль її учасників. У розумінні цього процесу підкреслюється значення взаємовідношення, взаємозв'язку, обміну інформацією, здатності до компромісу. Діючи злагоджено, комуніканти створюють передумови для задовільного результату або позитивного завершення незгоди. Інакше їх взаємини призводять до накопичення негативного потенціалу, що зумовлює виникнення додаткових труднощів, роздратування та нерозуміння. Складнощі й проблеми, що перешкоджають позитивному продовженню комунікативного процесу, є спільною проблемою, усувати яку теж слід разом.

Комунікативний вибір, заснований на усвідомленні сенсу і цінності комунікативної події, дає змогу передбачати якісний результат комунікативного процесу. Функція комунікативного вибору полягає в тому, щоб визначити й регулювати етичний клімат його перебіг. Вірогідність сприятливого розвитку спілкування буде вищою, чим глибше його учасники усвідомлюють необхідність урівноважити відмінності в сприйнятті як своїх, так і чужих позицій і культури. Це стає можливим, якщо комуніканти поведуться як партнери, а не як антагоністи. Без партнерства в цій системі неможливі ні зміна, ні прогрес, ні саме існування безконфліктної комунікативної ситуації.

У прагматизмі партнерство постулюється як процес життєвого досвіду, в якому створюються всі людські цінності. Центральне етичне питання – Що є добро? – врешті-решт завжди зводиться до конкретного питання про те, що є позитивним, корисним в інтеракції живого організму з реальністю, що його оточує. Відповідь на нього лежить у багатьох площинах, але незмінно впирається у визначення вірогідного джерела цінності. У контексті комунікативного вибору його джерелом визнаються взаємно шанобливі відносини учасників комунікативної події в контексті плюралістичного

розуміння реальності. Концепція плюралізму в прагматизмі ґрунтується на постулаті відкритості, мінливості й непередбачуваності світу, що припускає різноманітність і множинність. Заперечуючи ідею єдиної, незмінної, всеосяжної істини або закритого світу – Block universe – (James, 1909), в якому відсутня мінливість, прагматизм визнає варіативність людської практики. У такому контексті плюралізм комунікативних відносин постулюється не як пасивне, індиферентне визнання наявних відмінностей, що складають незмінний стан культурної реальності (James, 1909, с. 25). Натомість він постає як динамічна реальність, ключові елементи якої розвиваються і модифікуються в міру якісного тону різноманітної людської взаємодії. Тактика і напрям взаємодії не мають абсолютного вираження. Їх неможливо точно визначити і препарувати. Вони варіюються залежно від контексту ситуації. Немає рецептів та формул, що пояснюють способи взаємодії або гарантують їхній позитивний результат. Ситуація комунікативної взаємодії завжди розвивається спонтанно. Її якість багато в чому залежить від безпосередніх учасників, їхньої гнучкості й адаптивності в умовах відмінності. Зацікавленість й відповідальність за бажаний результат комунікативного контакту служать мотивацією для креативного пошуку необхідної тактики, для якої шанобливе ставлення до множинності ціннісних уявлень є необхідною прерогативою. Завдяки цьому колишні форми життєвого досвіду, оцінки і думки отримують іншу інтерпретацію з тим, щоб краще зрозуміти сьогодення і прагматичніше передбачати майбутнє. Це складне завдання, його виконання вимагає вольових зусиль і трансформацій сприйняття реальності. Але його рішення засноване на прагматичному підході до творчого вирішення незгоди, що створилася. Ця теза прагматизму виходить із твердження про те, що людина не є стороннім або пасивним спостерігачем подій свого життя. Вона активно бере участь у його побудові та через свої можливості впливає на його якість. Обираючи стратегію конструктивної конфронтації, вона повинна розуміти, що цей вибір неминуче веде до ускладнень як у відносинах, так і в ситуації. У комунікативній події необхідно позитивно взаємодіяти один з одним, цілеспрямовано експериментувати, щоб зрозуміти, що є ефективним, а що є деструктивним.

Комунікативна ситуація – це процес творення. Це вічно рухома структура, яка постійно прагне до самооновлення. У ній кожен учасник, зберігаючи чітке уявлення про власну своєрідність, сподівається збалансувати невідповідності. Його надія виправдовується, коли, попри відмінності, він творить свої дії і вислови на усвідомленні того, що він є частиною взаємин з усіма іншими учасниками. Цей процес стане більш позитивним і продуктивним, якщо цільова мотивація знайти сенс і співробітництво у своїх діях стане глибшою, а також прагнення зберегти відчуття власної гідності. Постійна новизна й неповторність комунікативних інтеракцій визначаються в прагматизмі не як перешкода, а як ресурс і стимул для поліпшення й вдосконалення індивідуального та соціального життєвого досвіду. Ця теза ґрунтується на постулаті прагматизму про плюралістичний вимір людського життєвого досвіду (James, 1909, с. 36), який охоплює як глибоко персональні, особисті події, так і широкі соціальні обставини, що інакше оцінюються і відбуваються в неоднакових умовах у різних культурах.

Плюралізм прагматизму виходить з постулату про недосконалість людського знання і фаліблізму встановлених істин, які завжди можуть бути схильні до ревізії в світлі майбутнього життєвого досвіду. У поняття плюралізму також входить ідея мінливості, непередбачуваності й контекстуалізму явищ і фактів (Reagse, 1958). Непередбачуваність означає, що випадковість є складовою частиною життя, в якому можливі виключення, спотворення та сюрпризи. Поведінкові моделі, як і соціальні процеси й навіть природні явища проявляють себе як вірогідність, але не як абсолютно прогнозовані сутності. У відкритому, мінливому світі методи й факти не виявляються, але відкриваються, формулюються, тобто створюються зусиллями людського розуму. Комунікація в такому контексті розглядається як відкритий пошук більшої упевненості (Dewey, 1919) у розумінні реальності і людини в ній.

В сучасному світі відвертості та доступності комунікації ніхто й ніщо не може існувати незалежно від відносин з іншими людьми. Кожна культура, кожне твердження або теорія помітні як окрема суть, але вона одночасно є частиною усесвітньої культурної традиції (Schiller, 1907,

с. 216). У прагматизмі культури світу розглядаються в континуумі, а не в дуалізмі й протиставленні. Формулюючи комунікативний вибір, слід відмовитися не тільки від традиційного розділення на окремі й полярні протилежності. Не менш важливою є відмова від переконання в перевагах однієї традиції, пропозиції або думки перед іншою. Нема потреби вибирати між ними, маючи уявлення, що вони відокремлені одна від одної. Щоб комунікація сприяла кращому розумінню незнайомих культур, теорій або альтернатив, слід усвідомити, що кожна з них є групою потенціалів. Їх взаємини формують як зовнішню, так і внутрішню реальність. Реалізація потенціалів залежить від людей, від їхнього усвідомленого комунікативного вибору, тобто гнучкості й адаптації до обставин і моменту.

Оголосивши головним принципом прагматизму медіацію й примирення, Джеймс пропонував терпляче, вдумливо та шанобливо ставитись до відмінності в оцінках, інтерпретації фактів, думок і альтернатив. Для досягнення позитивного результату необхідно обговорити та проаналізувати думки, претензії й відносини з погляду їх *cash-value* (James, 1907, с. 187) – наявній вартості, тобто якості і значущості їх наслідків в особистій і суспільній перспективі. Взаєморозуміння і визнання інаковості чужої культури краще за все забезпечується філософським діалогом, в якому не тільки наголошуються відмінності, але підкреслюються риси схожості. В такому діалозі важливо зберігати ідентичність кожної культури, щоб уникнути небезпеки поглинання однієї культури іншою. Це важкий діалог, але він до певної міри полегшується тим, що комунікативний вибір, пропонований прагматизмом, ґрунтується на відкритій, неупередженій розмові про відмінності не тільки між культурами/альтернативами, але й усередині кожної культури / альтернативи.

Цей процес, по суті, є подвійним діалогом, відкритим і поліфонічним. З одного боку, це процес внутрішнього культурного діалогу, в якому обговорюється й визначається своєрідність, релевантність думок / традицій усередині однієї культури. З іншого, це міжкультурний діалог, в якому визначаються характерні невідповідності між людьми / групами, що належать до різних культур, соціальних, етнічних або

вікових шарів, відмінність яких виявляється в зовнішніх чинниках або в змісті висловів, пропозицій й думок. У будь-якій культурі присутня внутрішня різноманітність, що пов'язана з локальними й поодинокими особливостями життєвого досвіду її носіїв. Ці відмінності не спотворюють загального уявлення й відчуття єдиної культурної ідентичності, яка генетично складалася з відмінностей, а не всупереч їм. Внутрішньокультурний діалог сприяє глибшому розумінню цінностей власної культури та можливих проблем, пов'язаних зі своєрідністю її локальних модифікацій. Цей діалог повинен бути доповнений міжкультурним діалогом, в якому риси схожості й відмінності культур повинні обговорюватися і сприйматися неупереджено й відкрито.

Створення відкритої атмосфери комунікативного процесу цілком залежить від психологічної настроєності його учасників. Щиро прагнучи до позитивного вирішення їх розбіжності, вони зможуть замість поглиблення ворожих відносин, виробити умови визначення і вибору найбільш прийнятної для всіх учасників перспективи. Побудова позитивної комунікативної ситуації ґрунтується насамперед на комунікативному виборі, тобто визначенні способу взаємодії з партнером(ами). Важливо створити загальний «горизонт розуміння», тобто встановити позитивний модус інтеракції. Це поняття включає створення атмосфери довіри, пошани, готовності слухати й сприймати логіку партнера, не відстоюючи свої позиції уперто і безальтернативно.

Висновки. Значення комунікативного вибору полягає в тому, щоб в контексті поставлених цілей, варіативних ситуацій і передбачуваних наслідків досягти гармонійних комунікативних відносин в сучасному соціумі. Комунікативний вибір в побудові позитивної ситуації ґрунтується не лише на діалогічному мисленні. Поєднання діалогічного мислення і плюралістичного сприйняття реальності сприятиме глибшому усвідомленню значущості і потенціалу інакшості. Модифікуючою ознакою такого світогляду є не жорстке розмежування «Я (Ми) – Інший (Інші)», а взаємна готовність спільно знайти взаєморозуміння і взаємоприйнятну істину, тобто шукану згоду. Досягнення такого рівня відносин, створених завдяки усвідомленому комунікативному

вибору в комунікативному процесі, сприяє толерантної солідарності і розвитку співпраці, зміцненню відчуття спільності, виникненню консолідації і згоди в сучасному соціумі.

Список використаних джерел:

- Жарких В. Ю. (2016). Культура медіації у філософії прагматизму. *Гуманітарний часопис*, 4, 5–11.
- Dewey, J. (1919). *Reconstruction in Philosophy*. Boston: The Beacon Press. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.459202/page/n3/mode/2up>.
- James, W. (1907). *Pragmatism: A new name for some old ways of thinking*. Cambridge Mass., Harvard UP.
- James, W. (1909). *A Pluralistic Universe*. New York [etc.] Longmans, Green, and co. URL: <https://archive.org/details/pluralisticunive00jamerich/page/n5/mode/2up>.
- LeBaron, M. (2008). *Culture and Conflict*. Canada, University of Victoria Institute for Dispute Resolution.
- Pearce, Ch. S. (1958). *How to Make Our Ideas Clear*. Cambridge Mass., Harvard UP.
- Schiller, F. C. S. (1907). *Studies in Humanism*. London: Macmillan and Co., limited; New York, Macmillan. URL: <https://archive.org/details/studiesinhumanis00schiala/page/484/mode/2up>.
- Schiller, F. C. S. (1934). *Must Philosophers Disagree?: and other essays in popular philosophy*. London: Macmillan. URL: <https://archive.org/details/mustphilosophers0000schi/page/n5/mode/2up>.

References:

- Zharkyykh, V. Ju. (2016). Kultura mediatsii u filosofii prahmatyzmu [The culture of mediation in the philosophy of pragmatism]. *Humanitarnyi chasopys* [Humanities Journal], (4), 5–11 [in Ukrainian].
- Dewey, J. (1919). *Reconstruction in Philosophy*. Boston: The Beacon Press. Retrieved from: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.459202/page/n3/mode/2up> [in English].
- James, W. (1907). *Pragmatism: A new name for some old ways of thinking*. Cambridge Mass., Harvard UP [in English].
- James, W. (1909). *A Pluralistic Universe*. Retrieved from: <https://archive.org/details/pluralisticunive00jamerich/page/n5/mode/2up> [in English].
- Le-Baron, M. (2008). *Culture and Conflict*. Canada: University of Victoria Institute for Dispute Resolution [in English].
- Pearce, Ch. S. (1958). *How to Make Our Ideas Clear*. Cambridge Mass., Harvard UP [in English].
- Schiller, F. C. S. (1907). *Studies in Humanism*. London: Macmillan and Co., limited; New York, Macmillan. Retrieved from: <https://archive.org/details/studiesinhumanis00schiala/page/484/mode/2up> [in English].
- Schiller, F. C. S. (1934). *Must Philosophers Disagree?: and other essays in popular philosophy*. London: Macmillan. Retrieved from: <https://archive.org/details/mustphilosophers0000schi/page/n5/mode/2up> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026